

Veileder ved isolasjon

JURIST
FORBUNDET

Dommerforeningens
menneskerettsutvalg

Innholdsfortegnelse

1.	Innledning	3
2.	Sjekklister	4
2.1	Sjekkliste – isolasjon ved bevisforspillelsesfare.....	4
2.2	Sjekkliste – forlengelse av isolasjon.....	5
2.3	Vanlige opphevelsesgrunner	5
3.	Vilkårene for bruk av isolasjon i forbindelse med bevisforspillelse	6
4.	Andre typer isolasjon	9
4.1	Isoolasjon bestemt av kriminalomsorgen.....	9
4.2	Faktisk isolasjon – i fengsel	10
4.3	Faktisk isolasjon – i politiarrest	11
4.4	Isoolasjon under internering	11
5.	Skadevirkninger av isolasjon	12
6.	Internasjonale forpliktelser og anbefalinger	14
6.1	Innledning	14
6.2	EMK artikkel 3 og 8	14
6.3	Torturkonvensjonen og andre FN-konvensjoner	16
6.4	Internasjonale anbefalinger om bruken av isolasjon.....	17
7.	Varetektsfradrag og annen kompensasjon for isolasjon	19
7.1	Varetektsfradrag når isolasjon er besluttet av retten	19
7.2	Kompensasjon for isolasjon som ikke er besluttet av retten	19
8.	Kilder	21

Utarbeidet: Høst 2023

Ansvarlig: Fagutvalg for menneskerettigheter, Den norske Dommerforening

Foto forside: Oslo tingrett 19.09.23. Bilde fra arresten i kjelleren. Foto ved: Elisabet Østeby og Emil Molstad

1. Innledning

Formålet med veilederen er at denne skal fungere som et praktisk oppslagsverktøy for dommeren i saker om isolasjon. Isolasjon er et svært inngripende tiltak som ut fra de potensielle skadevirkningene bare bør benyttes der dette er strengt nødvendig. Terskelen skal altså være høy, og det bør stilles strenge krav til begrunnelsen. Et særlig formål med veilederen er at denne skal kunne gi dommeren et bedre grunnlag for vurderingen av om isolasjon skal ilegges, slik at bruken av isolasjon begrenses mest mulig.

Norge har fått kritikk fra internasjonale overvåkingsorganer for omfattende bruk av isolasjon. Bruken av isolasjon har gått noe ned de senere årene, men ligger fortsatt over nivået i f.eks. Danmark. Reduksjonen i Norge og i Danmark har skjedd uten at det er påvist at dette har hatt skadelige følger for etterforskningen.

Det er først tatt inn praktiske sjekklister for dommeren ved førstegangsisolasjon og ved forlengelse av isolasjon. Formålet er å gi en kort oversikt over særlig relevante problemstillinger dommeren bør ta stilling til ved vurderingen.

Vilkårene for å ilegge isolasjon under varetektsfengsling vil bli nærmere gjennomgått i pkt. 3. Andre former for isolasjon omtales i pkt. 4, skadevirkninger av isolasjon belyses i pkt. 5, mens internasjonale forpliktelser og anbefalinger gjennomgås i pkt. 6. I pkt. 7 er det redegjort for reglene for fradrag for isolasjon ved utmåling av straff.

2. Sjekklister

2.1 Sjekkliste – isolasjon ved bevisforspillelsesfare

Ved spørsmål om ileggelse av isolasjon ved bevisforspillelsesfare må/bør dommeren vurdere:

- Er begjæringen godt nok begrunnet fra påtalemyndighetens side?
Ofte er begrunnelsen lite konkretisert og formålet ikke godt nok beskrevet.
- Vilkaaret om reell mulighet for at bevis kan forspilles og sannsynlighetsovervekt for at muligheten vil bli søkt benyttet: Er det konkretisert hvilke bevis/mulige bevis som det er sannsynlighetsovervekt for at mistenkte vil søke å ødelegge – helt eller delvis?
- Hva er styrken i informasjonsgrunlaget for at bevis vil kunne bli forspilt dersom mistenkte ikke underlegges isolasjon?
- Er bevisforspillelsesfaren vurdert ut fra at siktede er fengslet, og ikke ut fra at han er på frifot?
- Er bevisforspillelsesfaren vurdert innenfor rammen av siktelsen, evt. innenfor samme sakskompleks?
- Er bevisforspillelsesfaren knyttet til mistenktes egen sak, eller til med-implisertes/mulige med-implisertes sak? Begrunnelsesplikten øker dersom det ikke gjelder siktetes egen sak.
- Er det informasjon om hvor med-impliserte sitter fengslet og om de er underlagt restriksjoner? Dersom de sitter i andre fengsler og er underlagt restriksjoner vil muligheten for bevisforspillelse være mindre.
- Vil brev- og besøkskontroll, brev- og besøksforbud eller delvis isolasjon være tilstrekkelig for å avverge bevisforspillelsesfaren?
- Hvilken betydning vil vellykket bevisforspillelse av dette/disse bevisene ha, sett opp mot det samlede etterforskningsresultatet/mulighetene for straffeforfølgning? (Merk at fare for tilpasning av egen forklaring ikke utgjør bevisforspillelse)
- Er lengden på isolasjonstiden satt kortest mulig, sett opp mot hva er som er strengt nødvendig?
- Vil fullstendig isolasjon i et slikt tidsrom være uforholdsmessig? Dette kan f.eks. dreie seg om alder, familietilknytning eller helsetilstand, sett opp mot sakens alvor, behovet for å sikre bevisene og bevisforspillelsesfaren.
- Er den siktede over 18 år? Isolasjon kan ikke anvendes mot mindreårige.

2.2 Sjekkliste – forlengelse av isolasjon

Manglende bevissikring under allerede gjennomført isolasjon vil lett gjøre fengslingsforlengelse uforholdsmessig, og vil ha enda større betydning for om det er grunnlag for fortsatt isolasjon, eventuelt i hvilken form. Dommeren må/bør vurdere:

- Hvordan har fremdriften i etterforskningen vært? Har påtalemyndigheten gjort det som er mulig for å sikre sentrale bevis? (Dommeren kan eventuelt etterspørre etterforskningsplan).
- Reduserer den bevissikringen som er foretatt siktedes muligheter til å lykkes med bevisforspillelse? (Et eksempel er at alle sentrale vitner er avhørt).
- Har siktede fortsatt reell mulighet for å forspille gjenstående usikrede bevis, og hva er nå sannsynligheten for at siktede vil søke å ødelegge disse?
- Hvilken betydning vil en vellykket bevisforspillelse av gjenværende usikrede bevis ha for det samlede etterforskningsresultatet? (Et eksempel er at siktede vil få muligheter til å snakke med andre innsatte, og gjennom dem formidle beskjed til vitne på utsiden av fengselet, men opplysningene vitnet sitter på er allerede sikret).
- Vil brev- og besøkskontroll, brev- og besøksforbud eller delvis isolasjon nå være tilstrekkelig for å avverge bevisforspillelsesfaren?
- Er det nødvendig å forlenge isolasjonstiden med to uker, eller kan perioden settes kortere?
- Hvor lang blir den samlede isolasjonstiden inkludert perioden for ytterligere isolasjon? Ligger dette tidsrommet innenfor lovens krav? Ved strafferamme inntil seks år er isolasjonstiden begrenset til seks uker, ved strafferamme over seks år, er isolasjonstiden begrenset til tolv uker. Unntak krever «tungtveiende hensyn».
- Vil fortsatt fullstendig isolasjon være et uforholdsmessig inngrep, hensett til samlet isolasjonsperiode?
- Hvordan er siktedes personlige forhold/helsetilstand (eksempelvis selvmordsforsøk), og hva er erfaringen med virkningen av isolasjon til nå? Bør påtalemyndigheten bes om å innhente nærmere informasjon om siktedes helsetilstand?

2.3 Vanlige opphevelsesgrunner

Noen mangler ved begrunnelser om isolasjon går igjen i flere avgjørelser. Påtalemyndighetens begjæring om restriksjoner ved bruk av isolasjon kan enkelte ganger være kilden til at dommerens vurdering blir mangelfull ved at feil forplanter seg inn i avgjørelsen. Noen typetilfeller er:

- Bevisforspillelsesfaren er begrunnet med henvisning til bevisforspillelsesfare etter straffeprosessloven § 171 nr. 2 – altså ingen vurdering av bevisforspillelsesfaren når den er redusert ved at siktede blir varetektsfengslet.
- Bevisforspillelsesfaren er begrunnet med at siktede kan tilpasse sin egen forklaring til øvrige bevis.
- Bevisforspillelsesfaren er ikke tilstrekkelig konkret vurdert, det er for eksempel kun vist til etterforskningsmessige hensyn, at etterforskningen er i en tidlig fase eller at det kan være med-impliserte i saken.
- Delvis isolasjon eller andre mindre inngripende restriksjoner er ikke vurdert.
- Forholdsmessigheten av isolasjon eller fortsatt isolasjon er ikke vurdert.

3. Vilkårene for bruk av isolasjon i forbindelse med bevisforspillelse

Straffeprosessloven § 186 a første ledd:

Retten kan ved kjennelse beslutte at den fengslede skal utelukkes fra fellesskap med de andre innsatte (fullstendig isolasjon) når varetektsfengsling er besluttet etter § 184 annet ledd, jf. § 171 første ledd nr. 2, og det er nærliggende fare for at den fengslede vil forspille bevis i saken dersom han ikke holdes isolert.

Utgangspunktet er at etterforskning av kriminelle handlinger skjer med siktede på frifot. Etter straffeprosessloven § 171 første ledd nr. 2, jf. § 185 kan den som med skjellig grunn mistenkes for en eller flere handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i seks måneder, pågripes og fengsles i inntil fire uker når det er nærliggende fare for at han vil forspille bevis i saken, f.eks. ved å fjerne spor eller påvirke vitner eller medskyldige. Dersom retten kommer til at varetektsfengsling er nødvendig av hensyn til bevisforspillelsesfaren, er utgangspunktet at en varetektsfengslet i fengslingsperioden kan ha fellesskap med andre fanger, motta besøk, sende og motta brev, lese aviser, se på TV etc.

Straffeprosessloven § 186 a første ledd gir adgang til unntak fra dette utgangspunktet, ved at retten ved kjennelse kan fastsette at den fengslede skal holdes i isolasjon. Straffeprosessloven § 186 ble endret og § 186 a tilføyd ved lov 28. juni 2005 nr. 55. I Ot.prp. nr. 66 (2001 - 2002), punkt 1 om proposisjonens formål, fremgår følgende:

Viktigst er forslaget til endringer i reglene om varetekt i isolasjon, som dels skal sikre en betryggende behandling av spørsmålet om hvorvidt varetektsinnsatte skal undergis hel eller delvis isolasjon, og dels skal begrense bruken og varigheten av isolasjon. De gjeldende reglene om varetekt i isolasjon og praktiseringen av dem har vært kritisert av internasjonale kontrollorganer. Ved utformingen av utkastet til nye regler har departementet lagt stor vekt på de anbefalinger som kontrollorganene har gitt.

Fullstendig isolasjon kan bare brukes når fengslingsgrunnen er bevisforspillelsesfare, og ikke ved øvrige fengslingsgrunner, da § 186 a kun viser til fengsling som er besluttet etter § 171 første ledd nr. 2.

Bestemmelsen krever at det må være en *nærliggende fare* for at siktede vil forspille bevis i saken dersom han ikke holdes isolert. Vurderingen av om det skal besluttes fullstendig isolasjon, må foretas med utgangspunkt i at siktede skal holdes fengslet. Spørsmålet er hvilken risiko det er for bevisforspillelse under denne forutsetningen, dersom siktede tillates kontakt med andre innsatte.

Siktede kan med andre ord ikke holdes fullstendig isolert hvis varetektsfengsling i seg selv er tilstrekkelig til å hindre bevisforspillelse, jf. [HR-2020-209-U](#), eller hvis det er tilstrekkelig med delvis isolasjon. Ankeutvalget uttalte at lagmannsrettens begrunnelse viste hvorledes etterforskningen kunne bli skadelidende dersom siktede ble løslatt, men ikke på hvilken måte etterforskningen kunne bli skadelidende dersom han ble holdt fengslet uten fullstendig isolasjon. Dette tilfredsstilte ikke kravene til begrunnelse i straffeprosessloven § 186a fjerde ledd, jf. § 186 tredje ledd.

Vilkåret om «nærliggende fare» for bevisforspillelse gjelder sannsynligheten for bevisforspillelse. «Nærliggende fare» skal forstås på samme måte som i § 171 første ledd nr. 2, jf. [Rt-2002-1375](#). Dette innebærer for det første at det må foreligge en reell mulighet for siktede til å ødelegge eller på annen måte forspille bevis. Dernest må det være sannsynlig at siktede vil søke å benytte denne muligheten. Det er ikke nok at forspillelse av bevis vil kunne finne sted, jf. [Rt-1999-1027](#). Fare for tilpasning av egen forklaring utgjør ikke bevisforspillelse, se [Rt-2010-989](#) avsnitt 21. Om bruk av restriksjoner der etterforskningen er avsluttet, se [HR-2018-1785-U](#) avsnitt 12.

Isolasjon skal i tillegg ikke være et *uforholdsmessig inngrep*, jf. straffeprosessloven § 170 a. Departementet understreker i Ot.prp.nr. 66 (2001 – 2002) på s. 135 viktigheten av at isolasjon bare besluttes når alle lovens vilkår, inkludert kravet om forholdsmessighet, er oppfylt. Det er påpekt at det er et formål med lovendringen at fullstendig isolasjon ikke skal brukes mer enn strengt nødvendig. Hensynet til siktede, både den generelle belastningen ved isolasjon og risikoen for skadevirkninger, samt konkrete helsemessige og andre personlige forhold, må vurderes opp mot de hensyn som taler for bruk av isolasjon. Inn under dette siste går sakens alvor, styrken i bevisforspillelsesfaren, og om risikoen for forspillelse av bevis knytter seg til sentrale eller mindre sentrale bevis. Videre må det vurderes om mindre inngripende restriksjoner vil kunne være tilstrekkelig, som brev- og besøkskontroll, brev- og besøksforbud eller delvis isolasjon.

Det stilles strenge krav til *begrunnelsen* i kjennelsen for isolasjon. Det følger av begrunnelseskravet i fjerde ledd, som viser til § 186 tredje ledd, at det skal angis i rettens kjennelse på hvilken måte etterforskningen vil bli skadelidende uten fullstendig isolasjon og at bruken av fullstendig isolasjon ikke er et uforholdsmessig inngrep.

I den nærmere vurderingen skal det ses hen til føringer i EMK artikkel 3, som setter forbud mot at varetektsinnsatte utsettes for umenneskelig eller nedverdiggende behandling, samt de forpliktelser som følger av artikkel 8, se nærmere pkt. 6.2. Høyesterett opphevet i [Rt-2004-1629](#) en kjennelse som utelukkende forholdt seg til politiets siste påtegning og tingrettens siste kjennelse. Eksempel på en tilstrekkelig begrunnelse finnes i [Rt-2002-1400](#), mens [HR-2016-1376-U](#) gir et eksempel på det motsatte, ved at begrunnelsen var for generell. Andre eksempler på at begrunnelsen for restriksjoner ikke holdt mål, er [HR-2019-770-U](#) og [HR-2020-441-U](#), [HR-2020-1503-U](#) og [HR-2021-826-U](#). Eksempel på at vurdering av helsehjelpen siktede mottok ikke oppfylte kravene til begrunnelse for forholdsmessigheten i fortsatt fengsling, er [HR-2020-1471-U](#) avsnitt 14.

Det er et absolutt forbud mot fullstendig isolasjon av mindreårige, jf. § 186 a første ledd andre punktum.

Retten må etter andre ledd første punktum fastsette en uttrykkelig frist for restriksjonen. Denne fristen skal være så kort som mulig. To uker er yttergrensen ved første gangs isolasjonsbeslutning. Fristen kan bare forlenges «inntil» to uker av gangen, jf. tredje punktum. Også ved fristforlengelse må det vurderes om en kortere isolasjonsperiode enn to uker er tilstrekkelig.

En unntaksregel følger av fjerde punktum som åpner for isolasjonsforlengelse med inntil fire uker når «etterforskningens art eller andre særlige omstendigheter tilsier at fornyet prøving etter to uker vil være uten betydning». Bestemmelsen kan bare få anvendelse når den siktede er fylt 18 år, men dette er en lovteknisk inkurie, da isolasjon av personer under 18 år uansett ikke er tillatt.

Forholdsmessighetsvurderingen er ekstra viktig ved spørsmål om forlengelse av isolasjon. Erfaringen med isolasjon til nå vil ha betydning. Videre vil det ha betydning om de krav som det er rimelig å stille til politiet til fremdrift i etterforskningen og sikring av bevis, sett hen til at siktede har sittet isolert, er fulgt.

Tredje ledd gir lengstefrister for isolasjon. Hovedreglene er maksimalt seks uker for alminnelige saker og tolv uker for såkalte seksårs-saker. Dersom det eller de lovbrudd siktelsen gjelder, kan medføre fengsel i mer enn seks år, og tungtveiende hensyn gjør fortsatt isolasjon nødvendig, gjelder det likevel ikke noen absolutt yttergrense for den sammenhengende isolasjonens varighet. Det er samtidig tale om en snever unntaksregel. Den samlede isolasjonstiden må i slike tilfeller vektlegges i betydelig grad ved vurderingen av om fortsatt isolasjon er forholdsmessig.

Besluttet isolasjon skal opphøre så snart retten eller påtalemyndigheten finner at grunnen for isolasjonen er falt bort, eller fristen for restriksjonen har gått ut, jf. § 187 a. Både påtalemyndigheten og retten har ansvar for at fullstendig isolasjon bare skal vare så lenge det er tilstrekkelig grunn til det, og må fortløpende vurdere hvordan isolasjonen virker på den siktede, om nødvendig ved hjelp av legeundersøkelse.

Delvis isolasjon er regulert i § 186 annet ledd fjerde punktum. Bestemmelsen ble tilføyd ved lovendringen i 2002. Adgangen er ikke som ved fullstendig isolasjon avgrenset til å gjelde tilfeller der fengslingsgrunnlaget er bevisforspillelsesfare, men delvis isolasjon er neppe praktisk utenfor disse tilfellene.

Delvis isolasjon vil si at siktede utelukkes fra samvær med bestemte andre innsatte. Utgangspunktet er derfor at disse andre må angis, jf. [Rt-2002-1392](#). Det vil kunne variere hvor mange andre siktede nektes samvær med. Et eksempel er en medsiktet i samme sak. I nevnte avgjørelse er det fastslått at det også er adgang til å foreta en negativ avgrensning ved at siktede bare gis rett til samvær med én eller noen få personer. Retten kan i medhold av § 186 annet ledd femte punktum overlate til påtalemyndigheten å bestemme hvem siktede skal utelukkes fra samvær med. Retten kan også velge en mellomløsning, slik at forbudet retter seg mot enkelte bestemte personer, og at det kan suppleres slik påtalemyndigheten bestemmer.

Dersom en delvis isolasjon faktisk fører til utelukkelse fra kontakt med samtlige innsatte, skal rettens vurdering foretas etter kriteriene i § 186 a, jf. [Rt-2005-1226](#).

Det gjelder ikke egne vilkår for å fastsette delvis isolasjon. Spørsmålet er overlatt til rettens skjønn. Delvis isolasjon vil bare kunne besluttes når det er tilstrekkelig grunn til det, jf. straffeprosessloven § 170 a, altså når det foreligger bevisforspillelsesfare og varetektsfengsling i seg selv ikke er tilstrekkelig til å hindre siktede i å forspille bevis. En beslutning om delvis isolasjon vil i praksis ofte kombineres med en beslutning om brev- og besøksforbud eller -kontroll.

Delvis isolasjon kan ikke være et uforholdsmessig inngrep, jf. § 170a. Ved denne vurderingen må man se både på den totale bruken av forbud og restriksjoner og på hvor lenge den delvise isolasjonen har vart. Det må også vurderes hvilken betydning og hvilket omfang isolasjonen har, og belastningen den innebærer for siktede, jf. EMK artikkel 3 og 8 og FNs barnekonvensjon artikkel 37 bokstav a og c.

Både vurderingen av behovet for delvis isolasjon, og om dette er et uforholdsmessig inngrep, krever en konkret begrunnelse.

Straffeprosesslovutvalget reiste spørsmålet om adgangen til fullstendig isolasjon burde avskaffes, men etter utvalgets syn ville det være å gå for langt, jf. NOU 2016: 26 Ny straffeprosesslov, side 325. Det ble imidlertid fremmet et forslag til bestemmelse om isolasjon som ville innebære en begrensning sammenlignet med dagens situasjon, jf. utkastet § 15 - 12. Forslaget er ikke til nå fulgt opp av departementet.

4. Andre typer isolasjon

Andre typer isolasjon enn isolasjon bestemt av retten under varetekt:

- Isolasjon bestemt av kriminalomsorgen
- Faktisk isolasjon i fengsel
- Faktisk isolasjon i politiarrest
- Isolasjon under internering

4.1 Isolasjon bestemt av kriminalomsorgen

Både varetektinnsatte og soningsinnsatte kan undergis isolasjon etter vedtak av Kriminalomsorgen. Den mest sentrale bestemmelsen er straffegjennomføringsloven § 37, som i første ledd angir ulike alternative grunnlag. I praksis er det § 37 første ledd bokstav e som oftest benyttes, som gir anledning til å utelukke innsatte helt eller delvis fra fellesskapet med andre innsatte når dette er nødvendig for å «opprettholde ro, orden og sikkerhet». Sivilombudet har kritisert at terskelen for å benytte isolasjon etter denne bestemmelsen synes å ha vært lav.¹ Bestemmelsen er også kritisert for å være uklar.

Straffegjennomføringsloven § 37 gir i niende ledd hjemmel for å beslutte isolasjon «dersom bygningsmessige eller bemanningsmessige forhold gjør det påkrevet». Det er også kritisert at denne bestemmelsen har vært benyttet i for stor grad.

I § 37 niende ledd er det dessuten gitt hjemmel for beslutning om isolasjon «dersom den innsatte selv ønsker det», såkalt «frivillig isolasjon». Problemstillinger i denne forbindelse kan være realiteten i frivilligheten dersom fengselet ikke i tilstrekkelig grad beskytter den innsatte mot represalier fra medfanger eller ikke i tilstrekkelig grad ivaretar den innsattes psykiske helse. Isolasjon av psykisk syke er særlig problematisk.

Bruk av sikkerhetscelle kan besluttes etter § 38 dersom det er strengt nødvendig for å avverge alvorlig angrep eller skade på person, hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom, eller for å hindre rømning fra fengsel, under transport eller fra bestemmelsessted. Opphold på sikkerhetscelle utgjør en særlig inngripende form for isolasjon, fordi den innsatte da plasseres alene i en glatt celle uten innredning, bortsett fra en plastmadrass og et toalett i gulvet.²

Videre gir straffegjennomføringsloven § 45 c hjemmel for isolasjon ved utbrudd av allmenfarlig smittsom sykdom. Bestemmelsen ble vedtatt i 2020 i forbindelse med korona-utbruddet. Etter straffegjennomføringsloven § 45 c siste ledd får reglene om varetektfradrag i straffeloven § 83 andre ledd andre og tredje punktum tilsvarende anvendelse for varetektinnsatte som har vært utelukket fra felleskap med andre innsatte i medhold av smittevernloven, jf. [HR-2022-791-U](#).

¹ NIMs årlige rapport til Stortinget for 2015 - Norges institusjon for menneskerettigheter (nhri.no) side 15: <https://www.nhri.no/2016/arsmelding-2015-dok-18-2015-2016/>

² Sivilombudet har avdekket systemsvikt og ulovlig bruk av innsettelse på sikkerhetsceller i flere fengsler, herunder Bredtveit fengsel, se Sivilombudets besøksrapport nr. 75, Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt og Ullersmo fengsel, avdeling Zulu øst, side 41 <https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2023/06/Besoksrapport-2023-Bredtveit-fengsel-og-forvaringsanstalt-og-Ullersmo-fengsel-avdeling-Zulu-ost.pdf>

Vedtak om isolasjon kan påklages, men en klage vil ikke nødvendigvis være behandlet før isolasjonen er utholdt. Dersom isolasjonen overstiger 14 dager, stiller både § 37 og § 45 c krav om overprøving på regionalt nivå, uavhengig av klage.

Justis- og beredskapsdepartementet sendte 2. februar 2023 på høring forslag om endringer i straffegjennomføringsloven og helselovgivningen som kan bidra til å redusere utfordringene med isolasjon i norske fengsler.³

4.2 Faktisk isolasjon – i fengsel

Faktisk isolasjon omfatter tilfeller der innsatte uten at det foreligger beslutning om isolasjon i praksis har så små muligheter for fellesskap med andre at det *de facto* er tale om isolasjon. Det anses som faktisk isolasjon dersom den fengslede er innelåst på cellen i 22 timer eller mer uten tilgang til meningsfull menneskelig kontakt, jf. [HR-2019-2048-A](#) med videre henvisninger, og pkt. 6 ovenfor.

Når det gjelder opphold i politiarrest frem til overføring til fengselsplass, er dette særlig omtalt i pkt. 4.3 nedenfor. Faktisk isolasjon kan imidlertid også forekomme under varetektsopphold etter overføring til fengsel eller under ordinær soning. Et eksempel er at den innsatte er isolert på mottaksavdeling fordi fengselet ikke har kapasitet til å overføre til fellesskapsavdeling. Et annet eksempel er at det er truffet beslutning om isolasjon, enten av domstolene etter straffeprosessloven eller av Kriminalomsorgen etter straffegjennomføringsloven, men der den innsatte blir sittende isolert ut over den fastsatte tidsperioden fordi det ikke er plass på fellesskapsavdeling. Problemstillingen har sammenheng med høye krav til kapasitetsutnyttelse av fengselsplassene, bygningsmessige mangler og mangelfull bemanning.

Et økende antall innsatte snakker hverken norsk eller engelsk, og Sivilombudets forebyggingsenhet har avdekket at språklige minoriteter soner under forhold som kan føre til større grad av isolasjon.⁴ Innsatte med funksjonsnedsettelse risikerer å bli isolert fra fellesskapet i fengselet av andre årsaker enn brudd på fengselsbetingelsene. For døve og hørselshemmede innsatte kan dette komme av manglende muligheter til å kommunisere med andre innsatte og kontaktbetjener, mens for bevegelseshemmede kan isolasjonen i større grad oppstå på grunn av fysiske barrierer.⁵ Videre har det forekommet at mindreårige på grunn av manglende kapasitet på ungdomsenhet i fengselet er blitt plassert på avdeling for voksne, men at de på grunn av manglende oppfølging fra ungdomsenheten har vært utelukket fra felleskap med andre i mer enn 22 timer.

Innsettelse på avdeling for særlig høyt sikkerhetsnivå (SHS) medfører i praksis utstrakt isolasjon. Opphold på SHS vil ofte være langvarig.

Forslagene til endringer i straffegjennomføringsloven og helselovgivningen, jf. pkt. 3.2 ovenfor, vil også kunne ha betydning for faktisk isolasjon. Innføring av nye minstetider for fellesskap der alle innsatte med mindre enn fire timer utenfor cellen vil anses utelukket fra fellesskap, vil kunne redusere omfanget av faktisk isolasjon.

³ www.regjeringen.no/contentassets/5b4b9a24115549068a03f2b737b244d1/forslag-til-endringer-i-straffegjennomforingsloven-og-helse-og-omsorgstjenesteloven-fellesskap-utelukkelse-og-tvangsmidler-i-fengsel.pdf

⁴ [Likestillings- og diskrimineringsombudets rapport Innsatt og utsatt – rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel, side 31, jf. https://www.ldo.no/globalassets/_ldo_2019/03_ombudet-og-samfunnet/rapporter/soningsforhold/soningsrapport-web.pdf](https://www.ldo.no/globalassets/_ldo_2019/03_ombudet-og-samfunnet/rapporter/soningsforhold/soningsrapport-web.pdf)

⁵ Fafo-rapport 2011:01; Straffet og isolert – innsatte med funksjonsnedsettelse i norske fengsler, side 7, jf. https://www.fafo.no/media/com_netsukii/20192.pdf

4.3 Faktisk isolasjon – i politiarrest

Innsettelse i politiarrest (glattcelle) vil i praksis innebære faktisk isolasjon. Det følger av arrestforskriften § 2 - 9 at innsatte i politiarrest ikke gis adgang til å motta eksterne besøk fra andre enn advokat eller eventuell konsulær representant fra vedkommendes hjemland, med mindre særlige grunner taler for det. Videre følger det av arrestforskriften § 3 - 1 at den innsatte innen to døgn etter pågripelsen skal overføres til fengsel, med mindre dette av praktiske grunner ikke er mulig. Er den innsatte under 18 år, skal overføring skje snarest mulig og senest dagen etter pågripelsen. Dersom overføring skjer senere, skal begrunnelsen nedtegnes i arrestjournalen. Det har vært et omfattende problem at disse fristene ikke overholdes, såkalt oversitting.

Oslo tingretts dom 2. juni 2014 ([TOSLO-2013-103468](#)) gjelder erstatning etter to opphold på glattcelle i politiarresten i Oslo etter at det var truffet kjennelse om varetekt på grunnlag av gjentakelsesfare for ruskjøring. Retten la til grunn at vedkommende i begge periodene i praksis var fullstendig isolert, og at dette innebar brudd på EMK artikkel 8 og 14. Det ble gitt oppreisningserstatning som reparasjon etter artikkel 13.

4.4 Isolasjon under internering

Plassering på sikkerhetsavdelingen på Trandum innebærer i praksis isolasjon. Bruken av sikkerhetsavdelingen gir risiko for helseskadelig isolasjon, og er blant annet kritisert av Sivilombudets forebyggingsenhet i besøksrapport fra 2017.⁶ Det pekes blant annet på at avdelingen brukes for å håndtere sårbare personer som har forsøkt å ta sitt eget liv eller har uttrykt planer om det.

Borgarting lagmannsretts kjennelse 28. april 2017 ([LB-2017-59565](#)) gjaldt begjæring om forlenget internering etter utlendingsloven § 106 første ledd bokstav b. Lagmannsretten fant at videre internering med slik interneringsfrist som tingretten hadde fastsatt ville være uforholdsmessig, og satt en kortere frist. Det ble blant annet vist til informasjon om at fremstilt hadde tilbragt «store deler av både denne og forrige fengslingsperiode på isolasjonscelle og at han har forsøkt å ta sitt eget liv på isolasjonscellen gjentatte ganger».

⁶ <https://www.sivilombudet.no/besoksrapporter/politiets-utlendingsinternat-pa-trandum-2/>

5. Skadevirkninger av isolasjon

Skadevirkningene av isolasjon kan grovt sett deles i fire hovedgrupper, se illustrasjon under.

Teigland, M. (2021): *Psykiske lidelser i fengsel – Helsefremmende og kriminalitetsforebyggende arbeid med innsatte*. Bergen: Fagbokforlaget.

Skadevirkningene av isolasjon vil kunne være omfattende. Psykiske skadevirkninger kan være angst, depresjon, kognitive vanskeligheter, persepsjonsforstyrrelser, paranoiditet og psykose. Det kan også oppstå fysiske skadevirkninger.

Det er grundig dokumentert i både eldre og nyere forskningslitteratur at isolasjon kan gi helsemessige skader. En stor andel av de som isoleres, opplever en eller annen form for fysiske eller psykiske plager.

Fullstendig isolasjon innebærer i tillegg til sosial isolasjon, begrensning av stimuli og aktivitet og mer eller mindre tap av kontroll over egen situasjon. Skadevirkninger kan komme umiddelbart, og risikoen øker med varigheten av isolasjonen.⁷

I Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler, Dokument 4:3 (2018/19), avgitt av Sivilombudet, er skadevirkningene oppsummert som følger, jf. s. 24 - 26:

Kontakt med andre mennesker er et av de mest grunnleggende behov vi mennesker har, og det er en forutsetning for god psykisk helse. Ensomhet og sosial isolasjon har blitt beskrevet som en stor helseutfordring i vår tid. Forskning har vist at det kan føre til økt risiko for tidlig død i enda større grad enn for eksempel overvekt. Både omfanget av og kvaliteten på den menneskelige kontakten er viktig. I fengsel er omfanget av sosial kontakt i utgangspunktet sterkt redusert. Samtidig påvirker maktforholdet mellom innsatte og betjenter kvaliteten på den sosiale kontakten. Den menneskelige kontakten blir ofte monoton og overfladisk, og den mister dermed elementer som er viktige for helsen.

Sosial isolasjon synes å ha en selvforsterkende effekt. Det er funnet at innsatte, som følge av å bli isolert, trekker seg tilbake fra sosial kontakt, både under isolasjonen og etter at isolasjonen i fengsel er over. På denne måten kan pålagt isolasjon gå over i selvisolasjon.

[...] Forskning viser at lengre perioder uten aktivitet og ytre inntrykk fører til passivitet, utmattelse og apati. Man får redusert evne til oppmerksomhet, konsentrasjon, planlegging og motivasjon, og beveger seg og snakker mindre. Parallelt går hjerneaktiviteten betydelig ned.

Passivering og tilbaketrekning gjør det vanskelig for personen å ivareta egen helse og velferd, og kan være starten på en negativ utvikling med tilbaketrekning og depresjon.

Og videre s. 27:

[...] De vanligste symptomene er psykiske, men det er også dokumentert fysiske symptomer og plager. I sin kildebok om isolasjon oppsummerer Sharon Shalev at de psykiske skadevirkningene kan være angst, depresjon, kognitive vanskeligheter, persepsjonsforstyrrelser, paranoiditet og psykose. Symptomene kan variere fra lett engstelighet, konsentrasjonsvansker, hypersensitivitet for lyder og «tankekjør», til alvorlig depresjon, panikklidelse og akutt psykose. Det rapporteres også om økt grad av aggresjon, sinne, selvskading og selvmordsforsøk. Av fysiske symptomer har det særlig blitt trukket fram hjertebank, svette, søvnløshet, smerter i ledd og rygg, synssvekkelser, dårlig appetitt og fordøyelsesplager, utmattelse/svakhetsfølelse, skjelving og kuldefølelse. Slike eksisterende plager og tilstander kan lett bli forverret ved isolasjon.

⁷ Rapport fra FN's spesialrapportør for tortur og nedverdiggende behandling eller straff om isolasjon, punkt 62, jf. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/445/70/PDF/N1144570.pdf?OpenElement>

6. Internasjonale forpliktelser og anbefalinger

6.1 Innledning

Forbudet mot tortur og annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff tilhører de fundamentale menneskerettighetene, og følger både av FNs torturkonvensjon og EMK artikkel 3. Forbudet er også nedfelt i Grunnloven § 93 andre ledd. Forbudet er absolutt og kan ikke fravikes i nasjonal lovgivning. Personer som er fengslet og allerede fratatt sin frihet er særlig sårbare. Også andre rettigheter er relevante, slik som retten for frihetsberøvede til privatliv og familieliv. Isolasjonspraksis overfor innsatte kan innebære risiko for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

6.2 EMK artikkel 3 og 8

Vurderingen av mulig krenkelse av EMK artikkel 3 eller artikkel 8 vil etter gjeldende EMD-praksis bero på en konkret og skjønnsmessig helhetsvurdering av varigheten av isolasjonen, de fysiske og mentale påkjenninger, og i noen saker, også alder, kjønn og helsetilstand. Videre vil klageadgangen og myndighetenes kunnskap om og oppfølging av forholdene være relevant.

Terskelen for å konstatere brudd er høy. EMD vil normalt avstå fra å overprøve den nasjonale stats vurdering av risikomomenter og sikkerhetsaspekter. For at en behandling eller straff skal rammes av forbudet i artikkel 3, kreves et minimum av alvor – «a minimum level of severity».⁸ Formålet med behandlingen er viktig: Dersom den har til hensikt å ydmyke eller krenke, vil det veie tungt i retning av brudd.

Etter menneskerettsloven 21. mai 1999 nr. 30 § 2 nr. 1 gjelder EMK som norsk lov. Det følger av lovens § 3 at konvensjonen «skal ved motstrid gå foran bestemmelser i annen lovgivning». EMK artikkel 3 gir et absolutt vern mot tortur og umenneskelig eller nedverdiggende behandling. EMK artikkel 8 sikrer rett til respekt for privatliv og familieliv og korrespondanse. For inngrep som faller inn under begge bestemmelsene, er terskelen for å konstatere krenkelse normalt lavere etter artikkel 8 enn etter artikkel 3.

Forbudet mot tortur og mishandling i EMK artikkel 3 lyder slik:

No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.

⁸ [Kudła mot Poland \(storkammer\), 30210/96](#), 26. oktober 2000.

Det foreligger altså et totalforbud mot slik behandling. Hovedformålet med bestemmelsen er å beskytte menneskeverdet og hindre påføring av unødige lidelse. EMK artikkel 3 verner fundamentale verdiene i et demokratisk samfunn, jf. særlig [EMDs dom i *Piechowicz mot Polen*](#) avsnitt 158.⁹

Artikkel 3 oppstiller ikke noe eksplisitt forbud mot bruk av isolasjon. Isolasjon fastsatt med hjemmel i lov er i utgangspunktet et lovlig tiltak. Det er svært få eksempler i praksis fra EMD på at isolasjon i seg selv regnes som tortur.¹⁰ For kriteriet «inhuman or degrading treatment or punishment» er det langt flere avgjørelser.¹¹ Gjennomgående foretar EMD i disse dommene en bred og helhetlig vurdering. Isolasjon kan fra myndighetenes side begrunnes i sikkerhetsmessige eller disiplinære forhold og i hensynet til etterforskning i en pågående sak. Men total isolasjon kan utgjøre en umenneskelig behandling som ikke kan forsvares ut fra slike hensyn.

EMD har i en rekke avgjørelser klargjort at statenes behandling av innsatte i fengsel er omfattet av artikkel 3 og 8 og hvor grensen mot krenkelse går. Medlemsstatene er forpliktet til å sikre at gjennomføringen av tiltak ikke utsetter innsatte for nød eller lidelser utover det som følger av normal straffegjennomføring, samt at innsattes helse blir tilstrekkelig ivaretatt.

I *Lorse og andre mot Nederland* fant EMD at total isolasjon kan være umenneskelig behandling, men at dette vil avhenge av den konkrete situasjonen, strengheten og varigheten av tiltaket, samt hvordan det påvirker individet.¹² Domstolen fant at de svært strenge sikkerhetstiltakene til sammen utgjorde umenneskelig eller nedverdiggende behandling, og konkluderte med krenkelse av artikkel 3.

I *Babar Ahmad og andre mot Storbritannia* påpekte EMD at fengselsforholdene skal ivareta respekten for menneskeverdet og unngå påføring av unødvendig lidelse.¹³ Domstolen viste til omfattende forskning som indikerer at isolasjon har alvorlige konsekvenser, og er et av de mest alvorlige tiltak som kan anvendes i fengselssystemet. På tross av at langvarig ekskludering fra samvær og sosialisering med andre ikke var ønskelig, falt forholdet likevel ikke automatisk innenfor artikkelens virkeområde. Isolasjonen måtte vurderes og begrunnes i lys av hvordan tiltaket var gjennomført, dets lengde, formålet med isolasjonen og dens virkning på den enkelte. EMD la til grunn at jo lengre isolasjon varer, desto større kan skadevirkningen bli, og at det da må stilles større krav til begrunnelsen. I dommen fastslås at isolasjon ikke kan skje på ubestemt tid.

I *Rohde mot Danmark* (dissens 4 - 3) vektla EMD soningsforholdene.¹⁴ Isolasjonens varighet var på elleve måneder og to uker. Den innsatte hadde pådratt seg en psykisk lidelse. EMD vurderte konkret forholdene under isolasjon for å fastslå om behandlingen var i strid med artikkel 3. Klageren hadde bodd på en celle på åtte kvm med TV og tilgang til aviser. Han var ekskludert fra kontakt med andre innsatte, men hadde daglig kontakt med fengselsbetjenter. Hver uke hadde han i tillegg språktimer, besøkte fengselspresten og fikk besøk av advokat. Besøk av klagerens familie og venner var tillatt under oppsyn. Videre hadde han mottatt adekvat medisinsk oppfølging. I lys av disse omstendigheter konkluderte EMD med at behandlingen i seg selv ikke hadde vært i strid med artikkel 3.

EMK artikkel 8 sikrer enhver rett til respekt for sitt privat- og familieliv og omfatter retten til å etablere og utvikle relasjoner med andre mennesker og omverdenen. Vernet er relativt. Begrensninger i tilgangen til fellesskapet vil i de fleste tilfeller være et inngrep i privatlivet, fordi ethvert individ har rett til å etablere og utvikle relasjoner til andre mennesker. Det sentrale spørsmålet er om begrensningene i innsattes rettigheter er nødvendig i et demokratisk samfunn og forholdsmessig. Hver enkelt sak må vurderes konkret. Inngrepet må være egnet til å oppnå formålet, og det må foreligge en rimelig avveining mellom de hensyn inngrepet skal sikre og hensynet til den innsatte og de som eventuelt ønsker å kommunisere med den innsatte. Det vil ha betydning om formålet kan nås på andre mindre inngripende måter.

⁹ [Piechowicz mot Polen, 20071/07](#), 17. april 2012.

¹⁰ [Ilaşcu og andre mot Moldova og Russland \(storkammer\)](#), 48787/99, 8. juli 2004.

¹¹ For eksempel i senere tid [Ramirez Sanchez mot Frankrike \(storkammer\)](#), 59450/00, 4. juli 2006, [Babar Ahmad mfl. mot Storbritannia](#),

24027/07 mfl., 10. april 2012, [Bouyid mot Belgia \(storkammer\)](#), 23380/09, 28. september 2015, [Khlaifia og andre mot Italia \(storkammer\)](#), 16483/12, 15. desember 2016 og [Mursic mot Kroatia \(storkammer\)](#), 7334/13, 20. oktober 2016. Se også gjennomgangen av EMDs praksis i [LB-2016-117498 \(ABB\)](#) og [Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights, Prisoners' rights](#), oppdatert 31. august 2022.

¹² [Lorsé mfl. mot Nederland, 52750/99](#), 4. februar 2003.

¹³ [Babar Ahmad mfl. mot Storbritannia, 24027/07](#) mfl., 10. april 2012.

¹⁴ [Rohde mot Danmark, 69332/01](#), 21. juli 2005.

Ifølge EMDs praksis, jf. Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights, Prisoners' rights, oppdatert 28. februar 2023, tilsier ikke frihetsberøvelse etter EMK artikkel 5 at de innsatte mister sine øvrige rettigheter etter konvensjonen. Med unntak av selve frihetsberøvelsen, der lovlig pålagt frihetsberøvelse uttrykkelig faller inn under EMK artikkel 5, gjelder altså fortsatt konvensjonen. I *Piechowicz mot Polen* la EMD til grunn at rett til privatliv og sosial handling omfattes av de innsattes rettigheter.¹⁵

Domstolsbeslutten om isolasjon etter straffeprosessloven i norsk rett vil normalt være formålsrettet og kortvarig samt underlagt en så streng forholdsmessighetsvurdering at krenkelse sjelden vil bli aktualisert. Faktisk isolasjon i fengslene er i mindre grad formelt begrunnet.

I [Rt-2015-1142](#) (Glattcelle) fant Høyesterett at isolasjon på glattcelle i fire døgn ikke var krenkelse av EMK artikkel 8. Isolasjonen ble ansett å ha vært berettiget for å sikre oppklaringen av saken og satt i verk av hensyn til presserende samfunnsmessige behov. Isolasjon av innsatte på glattcelle ble beskrevet som belastende og egnet til å utløse helseproblemer, ikke minst av psykisk art.

I [HR-2017-1127-U \(ABB\)](#) viste ankeutvalget til de generelle kriteriene som EMD har presisert for når isolasjon vil komme i konflikt med EMK, jf. avsnitt 9 - 18. Det ble lagt til grunn at soningsregimet bygget på etterprøvbare faglige vurderinger, og var praktisert med det for øye å ivareta både avgjørende sikkerhetshensyn og den innsattes helse og verdighet. Utvalget ga sin tilslutning til lagmannsrettens vurdering, jf. [LB-2016-111749](#), som konkluderte med at terskelen for brudd på EMK artikkel 3 og 8 ikke var overskredet.

6.3 Torturkonvensjonen og andre FN-konvensjoner

FNs torturkomité har uttrykt bekymring over bruken av isolasjon i Norge, og bedt Norge om å redusere bruken av isolasjon til tilfeller der dette er strengt nødvendig.

Torturkonvensjonen forbyr tortur i artikkel 2. Tortur er nærmere definert i artikkel 1. Forbudet mot annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er nedfelt i artikkel 16.

Forpliktelsene etter torturkonvensjonen overvåkes av Torturkomiteen, blant annet gjennom individuelle klager og ved gjennomgang av periodiske statsrapporter. Norge har tilsluttet seg den individuelle klageordningen etter konvensjonen. Norges siste rapport ble gjennomgått i 2018. I komiteens «concluding observations» ble det blant annet uttrykt bekymring over omfanget av overskridelse av fristene for opphold i politiarrest, og for psykiske følger og andre helseproblemer som kunne følge av isolasjon. Blant anbefalingene var (avsnitt 18 b og c):

¹⁵ [Piechowicz mot Polen, 2007/07.17. april 2012.](#)

- Reduce the use of solitary confinement to situations that are strictly necessary and amend the legislative framework in order to limit the use of such confinement to exceptional circumstances;
- Ensure that persons subjected to solitary confinement are attended to by medical staff on a daily basis, that their isolation is discontinued if it is found to adversely affect their health, that they enjoy procedural safeguards, and have the right to file complaints and to submit their cases for judicial review;

Gjennom tilleggsprotokoll til torturkonvensjonen (Optional Protocol – OPCAT) er det opprettet et system med overvåkning av steder der mennesker er fratatt friheten, slik som fengsler, for å sikre retten til frihet fra tortur. Hver stat skal ha et nasjonalt organ som skal ha til oppgave å forebygge at personer fratatt friheten blir utsatt for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling. I Norge er dette mandatet gitt til Sivilombudet. Etter flere år med besøk i fengsler mv., avga Sivilombudet Dokument 4:3 (2018 – 2019); Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler. Blant funnene i rapporten er svak oppfølging av innsatte som sitter isolert og mangler ved tilsynet.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) har forbud mot tortur og grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff i artikkel 7. På samme måte som for EMK, vil også retten til privatliv og familieliv i artikkel 17 kunne være relevant.

FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne har et tilsvarende torturforbud i artikkel 15.

FNs barnekonvensjon har tilsvarende torturforbud i artikkel 37 a, jf. også bokstav c. I General Comment nr. 10 uttaler Barnekomiteen følgende om artikkel 37:

Disiplinærtiltak skal være i samsvar med prinsippet om å verne den mindreåriges iboende verdighet og de grunnleggende formål med plassering av mindreårige i institusjon. Disiplinærtiltak som innebærer en krenkelse av konvensjonens artikkel 37, skal være strengt forbudt, herunder fysisk avstraffing, plassering i mørkecelle eller på isolat, og annen straff som kan sette barnets fysiske eller psykiske helse eller barnets ve og vel i fare.

6.4 Internasjonale anbefalinger om bruken av isolasjon

De internasjonale anbefalingene innebærer at isolasjon bare skal anvendes i ekstraordinære tilfeller, som en siste løsning og for så kort periode som mulig.

Det finnes en rekke internasjonale anbefalinger om bruk av isolasjon som ikke er juridisk bindende, men som har stor vekt ved fastsettelsen av innholdet i de mer generelle konvensjonsforpliktelsene.

FNs standard minimumsregler for behandling av fanger («FNs minimumsregler», også kalt «Mandelareglene») er et forsøk på å beskrive hva som er omforente gode prinsipper og praksis når det gjelder behandling av fanger, jf. art 1. Regel 44 og 45 lyder slik:

Rule 44

For the purpose of these rules, solitary confinement shall refer to the confinement of prisoners for 22 hours or more a day without meaningful human contact. Prolonged solitary confinement shall refer to solitary confinement for a time period in excess of 15 consecutive days.

Rule 45

1. Solitary confinement shall be used only in exceptional cases as a last resort, for as short a time as possible and subject to independent review, and only pursuant to the authorization by a competent authority. It shall not be imposed by virtue of a prisoner's sentence.
2. The imposition of solitary confinement should be prohibited in the case of prisoners with mental or physical disabilities when their conditions would be exacerbated by such measures. The prohibition of the use of solitary confinement and similar measures in cases involving women and children, as referred to in other United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice,² continues to apply.

Kapittel C gjelder varetektsfanger. I artikkel 117 og 118 fremgår det at "untried prisoners" skal ha tilgang til bøker, aviser, skrivesaker etc. De skal ha mulighet for behandling av lege og tannlege hvis det er rimelig grunn for det.

I FNs prinsipperklæring av 1988, generalforsamlingsresolusjon 43/173; Body of Principles for the Protection of All persons under Any Form of Detention or Imprisonment, er det i prinsipp 19 uttalt at en anholdt eller fengslet person skal ha rett til å få besøk og kunne ha korrespondanse med familiemedlemmer og få mulighet til å kommunisere med omverdenen på rimelige vilkår og kun underlagt restriksjoner som har hjemmel i lov.

FNs prinsipperklæring av 1990, generalforsamlingsresolusjon 45/111; Basic Principles for the Treatment of Prisoners, giri pkt. 7 uttrykk for et prinsipp om at medlemstatene bør gjøre en innsats for eller oppmuntres til å avskaffe isolasjon som straff eller å begrense bruken av isolasjon.

Også FNs spesialrapportør mot tortur har gitt anbefalinger om bruken av isolasjon.

For Europa finnes også flere anbefalinger fra Europarådet. I De europeiske fengselsreglene av 2006 (rekommendasjon fra Ministerkomiteen 2006/2) er varetektsfengslede rett til kontakt med omverdenen regulert i Del VII, art. 99. Det fremgår der at med mindre et uttrykkelig forbud er nedlagt av en rettsmyndighet for et nærmere angitt tidsrom i en bestemt sak, skal varetektsfanger bl.a. kunne motta besøk og tillates å kommunisere med familien og andre personer på samme måte som dømte innsatte. De skal også ha adgang til bøker, aviser og andre nyhetsmedier.

Sentralt står også Europarådets overvåkningskomité (Committee on the Prevention of Torture – CPT), hjemlet i en egen europarådskonvensjon om forebygging av tortur. Komiteen skal ha uhindret adgang til steder der mennesker er fratatt friheten. Komiteen har besøkt Norge flere ganger, siste gang i 2018. Komiteen har blant annet uttrykt bekymring over isolasjon av innsatte med psykiske helseutfordringer.

I Istanbul samlet en gruppe på 24 internasjonale eksperter seg den 9. desember 2007 om «The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement». Blant ekspertene var Manfred Nowak, FNs daværende spesialrapportør om tortur. Uttalelsen var en reaksjon på økning i bruken av streng og forlenget isolasjonspraksis i fengslene i ulike jurisdiksjoner over hele verden. Isolasjon ble definert som fysisk isolasjon av individer som er innelukket i sine celler 22 - 24 timer i døgnet, jf. side 1, Definition. Ekspertgruppen mente at det var overbevisende dokumentert at isolasjon kunne ha alvorlige fysiske og psykiske virkninger. Det ble vist til at forskning indikerte at 30 - 90 % av innsatte opplevde uønskede symptomer under isolasjon. Listen over symptomer er lang og varierer fra søvnløshet og forvirring til hallusinasjoner og psykoser. De negative helseeffektene kan oppstå etter bare noen få dager i isolasjon, og helserisikoen øker for hver dag tilbrakt i isolasjon. Ekspertgruppen viste også til at bruken av isolasjon kan medføre et psykologisk press for å tilstå. Ekspertgruppen avsluttet uttalelsen med å anbefale at isolasjon bare bør benyttes unntaksvis og så kortvarig som mulig.

7. Varetektsfradrag og annen kompensasjon for isolasjon

Domstolen skal ved fastsettelse av straff ta hensyn til isolasjon som den tiltalte har vært underlagt. Fradrag for enkelte typer isolasjon er lovbestemt etter straffeloven § 83, mens det for andre typer isolasjon – uhjemlet isolasjon – følger av rettspraksis at det skal gjøres fradrag.

7.1 Varetektsfradrag når isolasjon er besluttet av retten

Etter straffeloven § 83 skal den tiden den siktede har vært berøvet friheten i anledning av saken komme til fradrag i straffen etter reglene i paragrafen. Ved frihetsberøvelse med fullstendig isolasjon utover 4 timer skal det i tillegg til ordinært varetektsfradrag gis fradrag som svarer til 1 dag for hvert påbegynte tidsrom av 2 døgn som den dømte har vært underlagt fullstendig isolasjon, se andre ledd. Regelen er begrunnet i den ekstra belastningen som fullstendig isolasjon innebærer.

Bestemmelsen gjelder kun for fullstendig isolasjon som er besluttet av retten i medhold av straffeprosessloven § 186 a, og ikke for delvis isolasjon etter § 186 andre ledd fjerde og femte punktum – delvis isolasjon kan imidlertid etter omstendighetene bli tillagt vekt ved straffutmålingen. Dersom innsettelse i politiarrest medfører at siktede holdes fullstendig isolert, vil også dette omfattes, jf. [Ot.prp. nr. 66 \(2001-2002\)](#) s. 130 første spalte. Det samme gjelder dersom varetektsfengsling med brev- og besøkskontroll etter straffeprosessloven § 186 andre ledd har medført at siktede i praksis har vært utelukket fra samvær med andre innsatte, jf. [Rt-2004-1392](#) og [Rt-2004-1899](#).

Fradragnet beregnes med utgangspunkt i det klokkeslettet da isolasjonen ble innledet, og hver påbegynt todøgnsperiode gir rett til én dag ekstra fradrag i tillegg til det fradragnet som følger av første punktum, jf. [Rt-2004-1899](#). Varetekt med fullstendig isolasjon i 15 dager gir etter dette rett til et totalt fradrag på 23 dager.

Normalt vil aktor ha beregnet hva som er det riktige varetektsfradragnet under hovedforhandlingen og forsvarer gis anledning til å kommentere dette. Dersom det er grunn til å tro at tiltalte har vært underlagt isolasjon, bør retten kontrollere at det ekstra fradragnet er hensyntatt.

7.2 Kompensasjon for isolasjon som ikke er besluttet av retten

Isolasjon kan i noen tilfeller besluttes av kriminalomsorgen, slik som beslutninger etter straffegjennomføringsloven §§ 37 - 40. Andre ganger har siktede vært undergitt faktisk isolasjon uten hjemmel i lov eller forskrift. I så fall er det tale om ulovlig eller uhjemlet isolasjon. Uhjemlet isolasjon kan også anses som en krenkelse av Grunnloven § 94 første ledd første punktum, EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav c og EMK artikkel 8.

Det er flere måter retten kan behandle slik isolasjon på. For det første vil det etter rettspraksis kunne gis varetektsfradrag etter straffeloven § 83. Ved frihetsberøvelse i fullstendig isolasjon utover 4 timer skal det gis ytterligere fradrag som svarer til 1 dag for hvert påbegynte tidsrom av 2 døgn som den dømte har vært underlagt fullstendig isolasjon. For det andre kan retten velge å løslate den varetektsfengslede, basert på forholdsmessighetsbetraktninger. For det tredje kan uhjemlet isolasjon tenkes å ha betydning for straffutmålingen, som reparasjon av krenkelsen av den tiltaltes rettigheter.

Varetektsfradrag etter straffeloven § 83 gjelder etter ordlyden all «frihetsberøvelse i fullstendig isolasjon», jf. andre ledd andre punktum. Ut fra forarbeidene var det isolasjon fastsatt av retten etter straffeprosessloven § 186 a som bestemmelsen primært var ment å omfatte, jf. Ot.prp. nr. 66 (2001 - 2002) side 130. Det følger imidlertid av rettspraksis at bestemmelsen også er anvendt ved andre former for isolasjon:

- [Rt-2006-1147](#) er et tilfelle hvor fengselsmyndighetene hadde overført den domfelte til fullstendig isolasjon for å beskytte han fra andre innsatte og [Rt-2006-1469](#) gjaldt et tilfelle der det var truffet vedtak om plassering på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå uten anledning til samvær med andre innsatte. I begge tilfeller ble det gitt ekstra fradrag for isolasjon, etter prinsippene i straffeloven § 83.
- I [HR-2019-2048-A](#) kom Høyesterett til at det i et tilfelle hvor siktede ut fra bygningstekniske begrensninger hadde vært innelåst på cellen i 22 timer hvert døgn, var dette en så stor belastning at det måtte regnes som faktisk isolasjon som kompenseres med en dags ekstra varetektsfradrag for to døgn isolasjon, jf. avsnitt 76 - 78. Straffeloven 2005 § 83 andre ledd ble gitt analogisk anvendelse. Se også [HR-2020-1255-U](#) avsnitt 13 og [HR-2021-2463-U](#).¹⁶
- I [HR-2017-290-A](#) ble det innrømmet isolasjonsfradrag selv om den domfelte hadde hatt delvis døgnkontinuerlig oppfølging av ansatte og helsepersonell på ulike institusjoner hvor hun var plassert i varetektsperioden.
- I enkelte avgjørelser hvor en siktet har blitt holdt for lenge i politiarrest, har Høyesteretts ankeutvalg forutsatt at krenkelsen kan repareres ved ekstra varetektsfradrag, jf. [Rt-2014-479](#) og [HR-2012-2410-U](#).

En annen måte ulovlig isolasjon kan få betydning på, er å tillegge ulovlig isolasjon vekt under forholdsmessighetsvurderingen etter straffeprosessloven § 170 a. Et eksempel er [LB-2019-113010](#). Ved fornyet behandling av en kjennelse kom lagmannsretten frem til at 25 dager med uhjemlet og ulovlig isolasjon under varetektsfengsling utgjorde en klar krenkelse av siktedes rettigheter og brudd på flere menneskerettighetsstandarder. Han hadde vært utelukket fra ordinært fellesskap med andre i mer enn 22 timer i døgnet, fire dager i uken. Videre fengsling ville da være klart uforholdsmessig og lagmannsretten besluttet løslatelse.

Det kan også tenkes at isolasjon får betydning ved selve straffutmålingen. Dersom isolasjonen anses som et brudd på EMK artikkel 3 eller 8, kan dette, i likhet med lang saksbehandlingstid, repareres med kortere straff. I [TSOFT-2018-164558](#) fant tingretten at 10 dager med uhjemlet isolasjon av en mann med lettere psykisk utviklingshemming under soning var en krenkelse av EMK artikkel 8 og at et slikt brudd skulle medføre en straffereduksjon på én måned.

Når det gjelder beviskravet for hvorvidt en innsatt har sittet i faktisk isolasjon, vil retten ofte bygge på den innsattes forklaring dersom den innsatte har ført oversikt over faktisk isolasjon, med mindre kriminalomsorgen har god notoritet over dette, jf. [LB-2019-113010](#), [LB-2021-7629](#) og [LG-2020-105724](#).

¹⁶ I [LB-2021-7629](#) kom lagmannsretten til at såkalt samsitting (innlåsing på celle med annen innsatt), ikke kan regnes som fellesskap. Lagmannsretten mente at det må bero på en konkret vurdering om et slikt tilbud likevel skal regnes som «adgang til meningsfull menneskelig kontakt».

8. Kilder

Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler, Dokument 4:3 (2018/19), avgitt av Sivilombudet:

https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2019/06/SOM_S%C3%A6rskilt-melding_WEB.pdf

NIMs årsmelding for 2015:

<https://www.nhri.no/2016/arsmelding-2015-dok-18-2015-2016/>

Likestillings- og diskrimineringsombudets rapport;

Innsatt og utsatt – rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel:

https://www.ldo.no/globalassets/_ldo_2019/03_ombudet-og-samfunnet/rapporter/soningsforhold/soningsrapport-web.pdf

Fafo-rapport 2011:01; Straffet og isolert – innsatte med funksjonsnedsettelse i norske fengsler:

https://www.fafo.no/media/com_netsukii/20192.pdf

Årsmeldingene fra Tilsynsrådet for Trandum:

<https://www.sivilrett.no/tilsynsradet#rsmeldinger>

Sivilombudets besøksrapport fra Trandum fra 2017:

<https://www.sivilombudet.no/besoksrapporter/politiets-utlendingsinternat-pa-trandum-2/>

Mandelareglene:

https://www.un.org/en/events/mandeladay/mandela_rules.shtml

FNs prinsipplærning av 1988, generalforsamlingsresolusjon 43/173; Body of Principles for the Protection of All persons under Any Form of Detention or Imprisonment:

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/body-principles-protection-all-persons-under-any-form-detention>

FNs prinsipplærning av 1990, generalforsamlingsresolusjon 45/111;

Basic Principles for the Treatment of Prisoners:

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-treatment-prisoners>

Rapport fra FNs spesialrapportør for tortur og nedverdiggende behandling eller straff om isolasjon punkt 62:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/445/70/PDF/N1144570.pdf?OpenElement>

De europeiske fengselsreglene av 2006 (rekommendasjon fra Ministerkomiteen 2006/2):

<https://rm.coe.int/09000016809ee581>

The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement:

<https://www.solitaryconfinement.org/istanbul>

Sivilombudets besøksrapport nr. 75, Bredtveit fengsel og forvaringsanstalt og Ullersmo fengsel, avdeling Zulu øst:

<https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2023/06/Besoksrapport-2023-Bredtveit-fengsel-og-forvaringsanstalt-og-Ullersmo-fengsel-avdeling-Zulu-ost.pdf>

**JURIST
FORBUNDET**

Dommerforeningens
menneskerettsutvalg

Juristforbundet

Juristenes Hus
Kristian Augusts gate 9
0164 Oslo

Sentralbord 40 00 24 25 | www.juristforbundet.no